

УДК 658.15

Н.С. Прокопенко

ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті здійснено узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «антикризове управління». Запропоновано авторське визначення поняття «антикризове управління на підприємстві», як здатність менеджменту підприємства спрогнозувати кризову загрозу, оцінити її рівень, розробити і впровадити заходи зі своєчасної реакції на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища з недопущення кризових явищ на підприємстві». Представлено основні методологічні етапи розвитку підходу до антикризового управління на підприємстві. Висвітлено наукові підходи до формування парадигми антикризового управління підприємства.

The article generalizes theoretical approaches to the definition of the concept of «anti-crisis management». Author's definition of the concept «anti-crisis management» of crisis management in the enterprise, as the ability of enterprise management to predict the crisis, to assess its level, to develop and implement measures on timely response to changes in the internal and external environment to prevent the occurrence of crisis phenomena in the enterprise» is proposed. The main methodological stages of the approach to crisis management in the enterprise are presented. The scientific approaches to the formation of a paradigm of crisis management of the enterprise are highlighted.

Ключові слова: антикризове управління, теорія, методологічні підходи, парадигма антикризового управління.

Key words: anti-crisis management, theory, methodological approaches, paradigm of crisis management.

Постановка проблеми. Поглиблення глобалізаційних процесів, розвиток відкритої економіки виступають рушійною силою у формування теорії і методології антикризового управління на підприємстві. Зважаючи на те, що національна економіка знаходиться в стані рецесії, сировинної залежності та технічного відставання в певних галузевих секторах, пошук підходів до формування системи ефективного антикризового управління є нагальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних положень питанням антикризового управління на підприємстві представлені у працях таких науковців: Гудзь О. Є., Грязнової А.Г., Баранова В.А., Лігоненка Л.О., Василенка В.О., Короткова Е.М., Федотової М.А. та інших.

Поряд з цим, зважаючи на перманентні зміни в навколошньому середовищі і, насамперед, зростанням їх невизначеності, підходи до формування ефективної системи антикризового управління, в тому числі і питання теорії та методології потребують подальшого дослідження.

Метою статті є висвітлення пропозицій з питань формування теорії і методології антикризового управління на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефект від заходів антикризового управління на підприємстві досягається при умові, що ці заходи мають комплексний, Н.С. Прокопенко

6

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРОГРАМИ

стратегічний і динамічний характер. Сутність останніх полягає у прогнозуванні ознак кризових явищ, створення умов на підприємстві для їх запобігання чи зменшення рівня впливу негативних чинників, що створюють умови, які можуть привести до стану банкрутства, чи взагалі зневілювання дії цих чинників. У разі входження підприємства у стан «предбанкрутства» функцією антикризового управління на підприємстві виступає спроможність останнього мобілізувати і задіяти якомога більше механізмів та інструментів з метою усунення наслідків і повернення підприємства до його оптимального функціонування з мінімальними витратами.

До особливостей антикризового управління на підприємстві можна віднести гнучкість й адаптивність до ситуації, що виникла; здатність до своєчасного ситуативного реагування та диверсифікації системи управління на підприємстві, пошук ефективного управління в аналогічних ситуаціях; можливість реалізації внутрішнього потенціалу господарюючого суб'єкту і неформальних методів управління, мотивації спеціалістів підприємства до дій в складних ситуаціях. Також до особливостей антикризового управління на підприємстві варто віднести застосування керівним складом нестандартних управлінських засобів. Зокрема, управлінські зусилля керівників підприємства повинні бути направлені не лише на зовнішні проблеми, а й на внутрішні причини їх виникнення, з метою недопущення наступного кризового явища. Крім того, до особливостей антикризового управління підприємством належать значний обсяг використання аналітично-розрахункових та прогностичних процедур; орієнтація на мінімізацію втрат усіх зацікавлених осіб; креативність підходу до визначення типу поведінки керівників та працівників підприємства в кризовій ситуації та пошуку шляхів виходу з неї. Уніфікованих методик антикризового управління на підприємстві без істотних витрат не існує. Поряд з цим, є потреба у визначенні основних напрямів антикризового управління на підприємстві: постійний моніторинг фінансово-економічного стану бізнес-структур, розроблення управлінської, фінансової й маркетингової стратегій, розробка заходів з питань скорочення витрат, підвищення продуктивності праці та мотивації працівників господарюючого суб'єкту. Слід зазначити, що часто вживаними заходами антикризового управління на підприємстві є скорочення всіх видів витрат та бюджетування підприємства. Зокрема, робота з ключовими постачальниками і проведення моніторингу цін на продукцію чи послуги, що закупає підприємство сприяє швидкому реагуванню на прояви кризи. Перегляд організаційної структури підприємства та кадрової політики є також невід'ємною складовою антикризового управління на підприємстві. Оптимізація якості інформації та групових рішень із визначенням слабких місць підприємства для подальшого їх усунення або зменшення впливу дозволить підвищити здатність до швидкої реакції завдяки прогнозуванню кризової ситуації тощо. Перелік заходів із відновлення оптимального функціонування підприємства є індивідуальним для кожного господарюючого суб'єкту та залежить, зокрема, від системи управління, структури витрат та інших чинників.

Актуальність наукової проблематики антикризового управління на підприємстві, спрямованого на забезпечення ефективного його функціонування в сучасних умовах, обумовлена тим, що тенденції економічного розвитку досить важко зпрогнозувати через мінливість економічного середовища, викликану міжнародною інтеграцією суб'єктів господарювання у світовий економічний простір.

Погляди на визначення поняття «антикризове управління» досить різняться (табл.1).

Таблиця 1

Узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «антикризове управління

Автор	Сутність
Е. М. Короткова	антикризове управління - це управління, в якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного стійкого розвитку організації [1, с.128].
В. О. Василенко	антикризове управління - це управління, в якому передбачена небезпека кризи, аналіз її симптомів, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для позитивного розвитку [7, с. 23].
Л. О. Лігоненко	під антикризовим управлінням розуміє спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [8, с. 37].
Л. С. Ситник	антикризове управління - система управління, що спрямована на вирішення задач інтенсивного розвитку підприємства завдяки мобілізації та інтенсифікації всіх ресурсів у противагу екстенсивному розвитку [9, с. 25].
А. Г. Грязнова, М. О. Федотова, А. М. Маринюк	визначають антикризове управління як систему управління підприємством, що має комплексний, системний характер та спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розроблення та реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер і дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти та покращити ринкові позиції підприємства за будь-яких обставин, при використанні передбачає прискорене та діюче реагування на істотні зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ на основі заздалегідь розроблених антикризових заходів [4, с. 7].
А. П. Градов	трактує антикризове управління на підприємстві як сукупність послідовних узагальнених заходів: аналізування стану макро- і мікросередовища, вибір відповідної місії підприємства; вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства для раннього виявлення слабких сигналів про кризу; стратегічний контролінг діяльності підприємства та розроблення стратегії запобігання його неплатоспроможності; оперативна оцінка та аналізування фінансового стану підприємства, виявлення можливості виникнення неплатоспроможності (банкрутства); розроблення системи дій в умовах кризи щодо виходу з кризової ситуації; постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів щодо його зниження [10, с. 84].
Е. С. Мінаєв та В. П. Панагушин	антикризове управління – це не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою стратегічною програмою підвищення конкурентних переваг та фінансового оздоровлення. [2, с. 5].

8

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРОГРАМИ

А. Д. Чернявський	антикризове управління трактує як таке, що здатне запобігати або пом'якшувати кризові ситуації у виробничо-господарській діяльності, а також утримувати функціонування підприємства в режимі виживання в період кризи і виходить з кризового стану з мінімальними втратами [11, с. 16].
С. С. Ільїн та ін.	сутність антикризового управління підприємством полягає в здатності керівництва до аналізу і регулювання механізму планування і розподілу прибутку. Основним проблемним питанням в кризовому стані підприємства є фінансування [3, с. 93]. Також зазначається, що важлива роль в антикризовому управлінні належить державі [3, с. 96].
А. П. Балашов	розділяють антикризове управління, як систему профілактичних і оздоровчих процедур, що застосовуються до підприємства і направлені на запобігання його неплатоспроможності [5, с. 14].

Систематизовано автором на основі джерел [1-11]

Факти, накопичені вітчизняною і закордонною економічною наукою, дозволили завдяки систематизації визначень, викладених у табл. 1, запропонувати авторську дефініцію поняття «антикризове управління підприємством»: це здатність менеджменту підприємства спрогнозувати кризову загрозу, оцінити її рівень, розробити і впровадити заходи зі своєчасної реакції на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища з недопущенням кризових явищ на підприємстві».

Грунтовні дослідження економічної літератури засвідчили, що сьогодні ряд науковців розглядає підхід до антикризового управління діяльністю підприємства, у контексті управління, розробки і впровадження стратегії, здійснення планування чи застосування інструментів попередження кризових явищ [15-20]. Однак, турбулентність економічного розвитку вимагає розширення дослідження, результати якого дозволили б досягти ефективності антикризового управління на підприємстві.

На рис. 1 представлено основні методологічні етапи розвитку підходу до антикризового управління на підприємстві.

Ідентифікація антикризового управління на підприємстві як базового підходу (доктрини) до управління діяльністю суб'єкта господарювання при використанні прийомів, методів, технологій в змозі зпрогнозувати фінансову кризу і створити умови для уникнення банкрутства.

Поряд з цим, пропонується розглядати формування методології антикризового управління на підприємстві у контексті ринкового підходу з метою попередження кризової ситуації (моделювання підприємницької діяльності; трансформації неринкових форм ведення бізнесу у ринкові; застосування нових форм чи процесу організації управління діяльністю підприємства) та технологічного підходу (розгляд варіантів застосування нових та удосконалених технологій у виробництві, бізнес-процесах, управлінні; розробка нового товару та його просування на ринок).

Розглянемо застосування поняття «парадигма». В різних аспектах воно методологічно визначено у працях Т. Куна [15], М. Блауг [14], І. Лакатоша [16], П. Фейєрабенда [19], Т. Гайдай [17], Я. Корнаї [18] та ін. Принципи розв'язання проблем економічної науки представлено у наукових напрацюваннях Т. Куна, який під дефініцією «парадигма» розуміє визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем та їх розв'язання [15, с. 17]. На

Рис. 1. Основні методологічні етапи розвитку підходу до антикризового управління на підприємстві

переконання автора парадигма виникає шляхом накопичення наукових результатів, отриманих на основі стандартних методологічних підходів і дослідницьких принципів, визнаних науковою спільнотою в певній теоретичній галузі. У процесі наукової революції на зміну попередній парадигмі приходить нова. Вона представлена новою системою наукових поглядів, у рамках яких пропонується нове переконливе розв'язання проблем, на існування яких чи можливість альтернативного їх вирішення наукова спільнота досі не зважала [21, с.40]. У більш пізніх уточненнях Т. Куна однозначно визнається одночасне співіснування різних парадигм та наявність множинності переходних форм їх взаємодії. Ці уточнення, усуваючи стилістичні розбіжності, спрямовані на рішуче подолання спрійняття даної теорії як монопарадигмального варіанта розвитку науки [17, с. 63]. Згодом ідея парадигмального плуралізму набула все більшої популярності у наукових колах. Його засади акцентовано у концепції конкурюючих науково-дослідницьких програм І. Лакатоша [73], методологічного анархізму П. Фейєрабенда [19], методології економічної науки М. Блауг [14] та Т. Гайдай [17], системної парадигми Я. Корнаї [18].

Нова парадигма антикризового управління на підприємстві залежить від рівня та масштабів її застосування, а тому передбачає вирішення управлінських питань на засадах правового, процесного, системного, ситуаційного, функціонального, поведінкового, комплексного, адміністративного, рефлексивного, синергетичного, ієрархічного, кумулятивного та інтегрованого підходів (табл. 2.).

На підставі нової парадигми можна стверджувати, що визначальною ідеєю при формуванні моделі антикризового управління на підприємстві є доцільність у використанні комплексної методології управлінських підходів.

Таблиця 2
Наукові підходи до формування парадигми антикризового управління підприємства

Підходи	Сутність підходів
Правовий	ґрунтуються на відповідних правових засадах, які поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові
Ситуаційний	зводиться до встановлення взаємозв'язків між типом ситуації, яка склалася у системі антикризового управління на підприємстві та використання, при цьому, відповідних методів
Системний	застосовується для обґрунтування підходу до управління діяльністю підприємства як концепції безперервного процесу визначення (прогнозування) кризових загроз, наукової аргументації принципів і законів його стійкого розвитку
Рефлексивний	використовується для дослідження, обґрунтування та оптимізації економічних взаємодій у системі антикризового управління на підприємстві та використання відповідних методів управління для здійснення цього процесу
Синергічний	використовується для дослідження, обґрунтування та оптимізації економічних взаємодій у системі антикризового управління на підприємстві
Ієрархічний	використовується з метою ієрархічного подання мети діяльності підприємства на засадах антикризового управління
Комулятивний	розглядає антикризове управління як еволюційний поступально-неперервний спадковий накопичувальний процес, як сукупність чинників, теорій та методів, які поглинюють, розширяють і доповнюють попередні дослідження
Інтегральний	Розглядає антикризове управління на підприємстві на міжнародному, національному, регіональному рівнях, або на рівні виробничо-гospодарських структур, які утворені як статутні або договірні об'єднання кількох організацій, ТНК тощо.

Джерело: адаптовано та удосконалено автором до предмету дослідження на основі [20, с.7]

Наукові доробки [14-19] дозволяють встановити відповідність застосування наукового пошуку парадигми до вирішення проблем та завдань антикризового управління на підприємстві. Це обумовлюється наступним: по-перше, представлення антикризового управління на підприємстві як «парадигми» (а не в якості інструменту, способу, концепції) зумовлено його значенням в сучасних умовах нестабільного економічного середовища. По-друге, обумовлено можливістю його інтерпретації з точки зору різних аспектів дефініції «парадигми» і з точки зору методології науки і «певного набору проблем і методів їх аналізу», «загального метафізичного бачення світу», і «дисциплінарної матриці» [21, с. 41-42].

Висновок. У відповідності із зазначенім, антикризове управління на підприємстві дійсно виступає як парадигма сучасного бізнесу (його безперервного розвитку), а з

точки зору еволюції – антикризове управління можна визначити як зміну таких парадигм, як «традиційний» і «сучасний», «пасивний», «операційний», «маніпулюючий», «стратегічний». У зазначеному контексті, методологія антикризового управління на підприємстві інтерпретується у відповідності з такими аспектами поняття парадигми, як сукупність цінностей, методів та інструментів, технічних навичок і засобів.

1. Антикризисное управление: [учебник] / Коротков Э. М., Беляев А. А., Валовой Д. В. и др./ [Э. М. Коротков (ред.)]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 432 с.; 2. Антикризисное управление: учеб. пособие для техн. вузов/ Под ред проф. Э. С. Минаева и проф. В. П. Панагушина. – М. : Изд-во ПРИОР, 1998. – 432 с.; 3. Антикризисное управление: Под ред проф. С. С. Ильина. Национальный институт бизнеса. Ростов-на-Дону: Изд-во "Феникс", 2004. – 512 с.;
4. Антикризисный менеджмент / Под ред проф. А. Г. Грязновой. – М. : "Тандем"; Ассоциация авторов и издателей "Тандем" Изд-во ЭКМОС, 1999. – 368 с.; 5. Балашов А. П. Антикризисное управление: учеб. пособие / А. П. Балашов. – Новосибирск : ГУП РПО СО РАСХН, 2004. – 176 с.; 6. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс . – 2-е изд., перераб. и доп. / И. А. Бланк. – К. : Эльга; Ника-Центр, 2004. – 656 с.; 7. Василенко В.О. Антикризисное управление підприємством: навч. посібник. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.; 8. Лігоненко Л.О. Антикризисное управление підприємством: навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 377 с.; 9. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Л. С. Ситник. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 503 с.; 10. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмы / [А. П. Градов, Б. И. Кузин, А. В. Федотов и др.]; под общ. ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 510 с.; 11. Чернявський А.Д. Антикризисное управление підприємством: навч. посібник. / А. Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с.; 12. Шершньова З.Є. Антикризисное управление підприємством: навч.-метод посібник [для самост. вивч. дисц.] / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 2004. – 196 с.; 13. Штангрет А.М. Антикризисное управление підприємством: навч. посібник. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – К. : Знання, 2007. – 335 с.; 14. Блауг М. Методология экономической науки, или как экономисты объясняют : [пер. с англ.] / М. Блауг. / Науч. ред. и вступ. ст. В.С. Автономова. – М. : НП «Журнал Вопросы экономики», 2004. – 416 с.; 15. Кун Т. Структура научных революций : [пер. с англ.] / Т. Кун. – М. : Прогрес, 1977. – 300 с.; 16. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции // Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. – М., 2001.; 17. Гайдай Т.В. Методологичне значення теорії наукових парадигм для дослідження розвитку економічної науки / Т. В. Гайдай // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2005. – №75-76. – С. 62-65; 18. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2002, – № 4. – С. 4–22; 19. Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания : Пер. с англ. А. Л. Никифорова. – М. : ACT; Хранитель, 2007. – 413 с.; 20. Коваленко О.В. Маркетингова стратегія інноваційного розвитку підприємств авіаційної галузі України: методологія формування та механізми реалізації [моно-графія] / О.В. Коваленко. – Львів: Ліга-Прес, 207. – 512 с.